

УДК 378(092):2(477.53)

Бабенко Людмила Леонідівна
доктор історичних наук, доцент,
професор кафедри історії України
Полтавського національного педагогічного
університету імені В. Г. Короленка
babenko_clio@ukr.net

"Я ПЕРШ ЗА ВСЕ ДУМАВ ПРО УКРАЇНСЬКУ КУЛЬТУРУ...": ВОЛОДИМИР ОЛЕКСАНДРОВИЧ ЩЕПОТЬЄВ

У статті аналізуються головні етапи життя і діяльності видатного полтавця – професора Володимира Щепотьєва. Він увійшов в історію як талановитий педагог, який пройшов шлях від учителя словесності до професора, ректора Полтавського інституту народної освіти. В. О. Щепотьєв був талановитим науковцем-дослідником і організатором науки. Його роль у становленні і розвитку літературних перекладів, театрального і музичного мистецтва Полтавського краю була високо оцінена його сучасниками. В.О.Щепотьєв став жертвою політичних репресій радянської влади, був заарештований і засуджений до адміністративного вислання у справі СВУ, а в 1937 р., у період "великого терору" – розстріляний.

Ключові слова: Володимир Олександрович Щепотьєв, Полтавський інститут народної освіти, Полтавське наукове товариство, культура, політичні репресії.

Бабенко Людмила Леонидовна, доктор исторических наук, доцент, профессор кафедры истории Украины Полтавского национального педагогического университета имени В. Г. Короленка.

"Я прежде всего думал об украинской культуре...": Владимир Александрович Щепотьев

В статье анализируются главные этапы жизни и деятельности выдающегося полтавчанина – профессора Владимира Щепотьева. Он вошел в историю как талантливый педагог, который прошел путь от учителя словесности до профессора, ректора Полтавского института народного образования. В.А. Щепотьев был талантливым учёным-исследователем и организатором науки. Его роль в становлении и развитии литературных переводов, театрального и музыкального искусства Полтавского края была высоко оценена его современниками. В.А. Щепотьев стал жертвой политической репрессий советской власти, был арестован и осуждён к административной ссылке по делу СВУ, а в 1937 г., в период "большого террора" – расстрелян.

Ключевые слова: Владимир Александрович Щепотьев, Полтавский институт народного образования, Полтавское научное общество, культура, политические репрессии.

Babenko Lyudmila, Doctor of Science in History, associate professor, professor of the history of Ukraine chair, Poltava V.G.Korolenko National Pedagogical University

"Ukrainian culture has always been my first consideration...": Volodymyr Oleksandrovych Shchepotiev

The article reveals the lifespan and professional activity of a well-known poltavian, professor Volodymyr Shchepotiev. He is highly acknowledged in history as a talented pedagogue, who experienced the growth from a teacher of the Ukrainian literature to the professor, rector of Poltava institution of Folk Education. Being a person with encyclopedic knowledge, as well as being keen on the history of the Ukrainian language and folklore V. O. Shchepotiev applied the folklore patterns and samples in his work.

V. O. Shchepotiev was a talented scholar, researcher, and organizer of scientific lifestyle of the region. He was the first who initiated establishing of Poltava scientific society, was on good terms with Ukrainian Academy of Science in Kiev, as well as with scientific establishments in Kharkiv. He was the one who organized and subsequently maintained the regional archive while systematizing documents and ordering personal archives.

Professor initiated the onset of local history investigations. He personally headed the department of folklore and language in regional museum and at that time he developed the structures of expositions, and systematized the museum collections. He would numerously visited the villages of Poltava to discover historical and cultural as well as ethnographical items and to convert them into museum display objects.

V. O. Shchepotiev played an extremely significant role in establishing and developing the theatre and music arts in Poltava region. He was in charge of one of the part of Poltava drama theatre and was one of the talented stage director. He gave his educational lectures to people before the concert programs of the choir "Boyan" which were devoted to folklore and local history. The contemporaries would estimate V. O. Shchepotiev's music talent, who wrote music compositions, played different music instruments. He, ultimately, was the first who started the scientific investigation of M.V. Lysenko's biography and creative heritage.

The translations of poetry and prose from French, Polish, in particular the poetry by Beranger, libretto for several operas composed an integral part of his literary heritage.

His creative and scientific activity was broken down with political repression of the power of the Soviet Union. He was arrested and convicted to administrative exile according to a trial case of SVU and afterwards he was shot away in 1937.

Key words: Volodymyr Oleksandrovych Shchepotiev, Poltava, Poltava Institute of Folk Education, Poltava scientific society, culture, political repression.

Яскрава непересічна особистість, талановитий науковець-дослідник, обдарований педагог і вмілий організатор, який усе своє життя присвятив служінню українській науці і культурі – таким постає перед нами професор Володимир Олександрович Щепотьєв. У контексті актуальності завдання персоніфікації історичного минулого вважаємо, що парадигма його різнобічної діяльності, наукової спадщини і практичного досвіду має знайти ширше висвітлення і популяризацію.

З часу перших публікацій про видатного полтавця минуло два десятиліття [1, 2, 6, 19]. За цей час авторці статті вдалося розширити коло джерел, які з'ясовують і поглиблюють окремі сторінки біографії вченого, за рахунок фондів Державного архіву Служби безпеки України. Ряд дослідників зверталися до аналізу деяких аспектів його наукової і творчої спадщини [11, 12, 18]. Велику роль в уточненні багатьох фактів життя і діяльності В.О. Щепотьєва відіграло листування відомого полтавського літературознавця П. П. Ротача з сином репресованого вченого Миколою Володимировичем Щепотьєвим, який проживав у Саратові.

Ім'я В.О. Щепотьєва зусиллями полтавських науковців, серед них і авторки статті, нині увійшло в пантеон видатних полтавців. Його іменем названий бульвар в одному з нових мікрорайонів міста Полтави, встановлено меморіальну дошку на фасаді Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, створені музейні експозиції в цьому виші та в Полтавському музичному училищі імені М.В. Лисенка.

Володимир Олександрович Щепотьєв народився 25 вересня 1880 р. в Полтаві у родині службовця. На формування його духовного світу, громадських поглядів і вподобань вирішальний вплив справила мати-українка. Як зазначає син ученого, "Любов до матері, її пісні і оточення – ось чому Володимир Олександрович і його сестра стали українськими дітьми" [19, 76]. Початкову освіту здібний юнак отримав у бурсі, а в 1900 р. закінчив на "відмінно" Полтавську духовну семінарію. Як кращого учня на кошти губернського земства його відряджають на навчання до Петербурзької духовної академії. В 1904 р. Володимир Олександрович закінчує її по відділу словесності. Маючи гострий допитливий розум, багато читає, цікавиться творами українських, російських та зарубіжних письменників. В академії він оволодів латинню, французькою мовою, самостійно опанував польську і німецьку, що пізніше дозволило займатися літературними перекладами. Водночас син згадував, що батько все життя писав вірші, однак не публікував їх: "Вони були відомі лише товаришам і рідним". Він також підтверджує захоплення батька музикою, котрий "добре грав на фісгармонії, піаніно й гітарі".

З 1904 р. бере початок педагогічна діяльність В.О. Щепотьєва. У власноруч заповненій анкеті архівно-кримінальної справи вказано, що з 1904 по 1917 рр. він викладав російську мову в дівочій єпархіальній школі та в музичній школі Полтавського відділення Російського музичного товариства, а з 1917 до 1927 рр. – українську мову й літературу в середніх і вищих навчальних закладах Полтави [7, 236].

Досить рано розкрився талант В.О. Щепотьєва як дослідника історії рідного краю та народної культурної спадщини. В колі його наукових інтересів чільне місце посідало збирання та вивчення народного фольклору. Зокрема, у передмові до виданої ним у 1915 р. збірки народних пісень автор писав: "...Глибоко переконаний, що народна поезія і народна музика повинні, нарешті, зайняти належне місце у вихованні дітей, витіснивши ті бездарні, нібито дитячі вірші, які ще розповсюджені на нашому ринку" [22, 4].

У 1909 р. дослідник став членом Полтавської ученої архівної комісії (ПУАК) – знаного громадського наукового осередку, що об'єднував кращі наукові сили Полтавщини. На сторінках збірників ПУАК з'являються й перші його наукові розвідки, присвячені релігійно-пісенній творчості українців у християнський період, суспільним поглядам І.П. Котляревського тощо [23]. З часом статті та повідомлення Щепотьєва вже друкувалися у наукових та науково-популярних часописах Києва, Харкова, Полтави, таких як "Україна", "Етнографічний вісник", "Червоний шлях", "Зоря", "Записки Полтавського ІНО" та інших.

Водночас Володимир Олександрович був і бібліотекарем ученої архівної комісії, а також все глибше занурювався у справи впорядкування губернського історичного архіву. 22 серпня його було призначено завідувачем відділу, а згодом і керівником архівної установи. Коли 4 листопада 1925 р. у зв'язку з перевантаженістю викладацькою роботою в інституті народної освіти він подав заяву з проханням про звільнення з цієї посади, завідувач окружним архівним управлінням Іващенко "з почуттям великого жалю" задовольнив це прохання. Радянський чиновник високо оцінив кропітку роботу В.О. Щепотьєва: "Він положив початок збиранню, влаштуванню й обробці того всього величезного архівного матеріалу, що в цей час знаходиться в Історичному архіві. Кожна кімната архіву, кожен стелаж, кожна клітка, кожна полиця, кожна в'язка і кожна окрема справа знають свого приятеля – Володимира Олександровича, знають його тому, що він їх добре знав, а головним чином тому, що він їх любив" [19, 85].

Заслугує на увагу й велика просвітницька діяльність В.О. Щепотьєва на ниві культури. Він брав активну участь у заходах Музичного товариства "Боян", виступаючи з лекціями перед концертами хору, яким керував відомий український композитор і диригент Ф.М. Попадич. Це засвідчують численні афіші, що зберігаються в музеї "Музична Полтавщина". Науковий підхід і ораторська майстерність робили лекції В.О. Щепотьєва, присвячені народним думам і пісням, надзвичайно цікавими. Ось як характеризувала його лекцію, що супроводжувала концерт колядок, газета "Полтавская речь": "Лаконічно та яскраво лектор подав еволюцію колядок з часів язичництва і до цієї пори. Лектор виклав не зовнішню історію, а еволюцію змісту самої колядки, зв'язок її з певною епохою. У цей спосіб ...дозволив побачити в колядці не лише уславлення Христа, а й відображення життя українського народу" [17].

Одним із перших Володимир Олександрович виступив як популяризатор творчості М.В. Лисенка. 25 березня 1913 р. уперше в Україні у Полтаві було відзначено роковину пам'яті видатного композитора. Перед концертом дослідник виступив з великою доповіддю "М.В. Лисенко. Його життя та художня творчість", яка лягла в основу майбутньої книги про класика української музичної культури. Вона була опублікована під псевдонімом В. Будищанець [5].

Не можна не згадати й про музичну обдарованість В. Щепотьєва. Хоча його син надто скромно оцінює музичний доробок батька і наголошує, що всі твори "не виходили за межі сімейних стін", все ж за підрахунками Л. Івахненко упродовж 1896–1936 рр. ним було створено 108 музичних творів – пісень, хорів, романсів, дуетів.

Отже, до переломного у вітчизняній історії 1917 року В.О. Щепотьєв підійшов, за його власним висновком, зі сформованими поглядами "свідомого українського діяча". Це підтверджує й один з опублікованих фрагментів листування його сина, який зазначав: "Я не можу погодитися з тим, що Володимир Олександрович "ідейно сформувався" в 1917–1920 рр. – в ці роки, завдяки революції, він себе проявив широко. А його "українізація" розпочалася значно раніше, в усякому разі близько 1910 року... До 1917 року він підійшов уже свідомим українцем" [19, 79]. Очевидно, на останнє істотно впливала й загальна атмосфера в тогочасній Полтаві. Як засвідчують сучасники, вона дійсно таїла в собі величезний потенціал національного руху, що виховав велику когорту патріотів, серед яких був і В.О. Щепотьєв. Відомий політичний діяч Микола Ковалевський писав: "Тут, у Полтаві, дух української культури перетривав віки і ніколи не був переможений". Інший громадський і кооперативний діяч Дмитро Соловей помітив, що "...людське море, що оточувало Полтаву з усіх боків та наповнювало її кутки, було цілком українське й цілком здорове. Воно (як це виявилось в перші місяці революції 1917 року) ховало в собі колосальну національну енергію, але в приспаному стані, в потенції" [4, 259-260].

Світоглядні і суспільні переконання вченого-патріота, з одного боку, сприяли активізації і широкому розвою культурного і наукового життя в Полтаві у 1920-х роках, з іншого – становили підґрунтя для виникнення конфлікту з радянсько-більшовицькою системою. Володимир Олександрович не репрезентував жодну з політичних партій революційної доби, не був відомий як публічний політик, однак з глибокою прихильністю зустрів Українську революцію, підтримував культурно-освітні перетворення національних урядів. Революція, на його думку, мала стати вирішальним фактором у розв'язанні національного питання. На одному з допитів у ході слідства він так виклав слідчому свою позицію: "Думка про самостійність України була для мене привабливою, але стояла на другому плані. Я ніколи не був фанатиком самостійності і часто думав, що Україні важко було б відстоювати свою самостійність. Я перш за все думав про українську культуру" [7, 237-238]. Водночас його не полишали роздуми про сутність своїх стосунків з радянською владою, природу внутрішнього конфлікту з нею: "Що ж мене віддаляло від Радянської влади? Я не відчував економічного гніту як робітник чи селянин. Я відчував лише гніт політичний і національний. Тому діяльність Центральної Ради мене задовольняла. В розгоні Центральної Ради я бачив факт не класової боротьби, а національної політики. Я зник до національного гніту в царській Росії і розгін Центральної ради я витлумачив по-старому, що центр утискує окраїни. Так само я тлумачив і боротьбу радянської влади з Директорією. Таким чином у мене виробилася недовіра до національної політики Радянської влади" [7, 236 зв.- 237].

В.О. Щепотьєв активно підтримував процес українізації освітніх закладів Полтави у революційні роки. Разом з ректором учительського інституту О.А. Левитським брав участь у відкритті в 1918 р. історико-філологічного факультету запроектованого урядом гетьмана П.Скоропадського університету в Полтаві та Українського народного університету [13, 87, 88].

В часи революції загострилося релігійне питання, яке вилилося у формулу "Українська держава – українська церква". В 1920 р. у Полтаві було засноване "Православне церковне братство", котре "...поставило собі за мету організацію на ґрунті "православної восточної церкви" – української автокефальної церкви" [8, 4]. Арештований у справі Спілки визволення України (СВУ) полтавський адвокат, у минулому священик, Кость Іванович Товкач указує, що очолював його В. Щепотьєв. Діяльність братства,

зареєстрованого в адміністративному відділі губвиконкому, була цілком легальною і припинилася в 1922 р., коли в місті організувалася автокефальна церква з формальними органами управління. Братство ж розкололося на автокефалістів-"липківців" та автокефалістів-"булдовців", і обидва діячі розійшлися в поглядах, що спричинило "охолодження в особистих стосунках" [7, 16]. Щепотьєв і сам засвідчував, що "був пов'язаний з процесом українзації церкви" та її діячами – єпископом Парфенієм, священниками Ф. Булдовським, К. Кротевичем. Але автокефалію розцінював як політичне явище, а релігія, на його переконання, "повинна бути вище політики і поза політикою", тому згодом від автокефалістів відійшов [7, арк. 239].

З 1917 по 1928 рр. науково-педагогічна діяльність В.О. Щепотьєва була нерозривно пов'язана з Полтавським учительським інститутом та історико-філологічним факультетом, об'єднаними у 1921 р. і реорганізованими в інститут народної освіти (ІНО). Це найбільш плідний період у житті педагога і вченого, упродовж якого виявилися яскраві грані його таланту – Вчителя, організатора, дослідника, культурного діяча. Тож не випадково постать Володимира Олександровича стала однією з найавторитетніших в інтелігентських колах міста і далеко за його межами. У найскладніший період становлення Полтавського ІНО, що супроводжувався запровадженням більшовицьких експериментів та жорстким контролем, В.О. Щепотьєв з 1921 по 1923 рр. був ректором навчального закладу. Йому вдалося зберегти не лише досвідчені педагогічні кадри, але й дух традиційної академічної школи з її культом інтелекту і класичних методик. В анкетному листі В.О. Щепотьєва вказано, що в ІНО він обіймав посаду "штатного професора 2-го розряду" з 29 квітня 1921 р., а затверджений у цьому званні тільки 1 березня 1926 р. "з спеціальності історія і література". Володіючи блискучим талантом лектора, він приваблював колег і студентів своєю ерудованістю, інтелігентністю, людяністю. З надзвичайною теплою писала про Вчителя його колишня студентка, педагог і дитяча письменниця з Австралії Марія Дейко: "Людина ніжної і чутливої душі та лагідної товариської вдачі, що щасливо сполучалася з теплотію й жартівливістю, він користувався загальною пошаною й любов'ю. Золотоустий лектор, він захоплює і веде за собою численну аудиторію, що збирається на його прилюдні доповіді, де він майстерно переплітає українську літературу з історією нашого народу. Дуже мелодійний, баритонального тембру голос, лагідні темні очі, спокійне, обрамлене темною, досить довгою "окадиною" бородою обличчя, неквапна розважна мова чарували слухачів, а висока ерудиція імпонувала їм" [19, 69]. Хіба не мріє кожний педагог про подібну оцінку власної праці?

Тільки глибока і цілісна особистість з усвідомленими цілями у житті, яка ніколи не втрачала інтересу до нього, залюблена у свою справу, могла так піднесено ділитися думками з сином, який у 1937 р. став студентом Саратовського університету: "Той факт, що тобі робиться весело, коли ти входиш в університет, – це знаменний факт, це тебе тягне до роботи, це запорука, що робота піде добре. Як я любив цей настрій! Як мені весело було входити в аудиторію, де мене ждали слухачі, особливо, коли я збирався говорити про те, що мене самого дуже цікавило. А як таких відділів у моїй науці, які мене не цікавили, було небагато, то настрої у мене завжди був добрий. І пам'ятаю, ще з років студентства до останніх років учительовання, я кожного ранку прокидався з цікавістю до наступного дня. Мені було цікаво жити, весело. Кожного дня я почував себе творцем життя. Хороший настрій! Добрий і чесний" [19, 73-74].

Уболіваючи за долю української культури, вчений щиро вітав радянську політику українзації. Він був серед тих, хто навчав української мови службовців, освітян та працівників інших галузей на спеціально створених курсах, працював над термінологічними словниками, а також продовжував науково-дослідницьку працю. Як одне з найважливіших завдань розглядав популяризацію творчості класиків української дореволюційної літератури. Упродовж 1917–1927 рр. він активно співпрацював з видавництвом Полтавської спілки споживчих товариств, писав передмови до видань творів Т. Шевченка, П. Куліша, Б. Грінченка, П. Мирного та інших письменників [9, 21]. В. О. Щепотьєв виявляв увагу й до сучасного йому літературного процесу в Україні, був особисто знайомим з молодими письменниками й поетами, зокрема, з Майком Йогансенем, Григорієм Епіком, Остапом Вишнею. Знайомство з останнім відбулося під час літературного вечора в ІНО, коли той читав студентам свої твори, а Г. Епик у 1927 р. приносив на "суд" професора свої вірші і дуже засмутився, почувши, що "вони лише непогане наслідування Шевченка" [7, 244 зв.].

З винятковою увагою вчений ставився до діяльності місцевих краєзнавчих товариств і об'єднань. Він був одним з фундаторів Українського наукового товариства дослідження пам'яток старовини та мистецтва на Полтавщині, котре виникло влітку 1917 р. Тематика доповідей дослідника засвідчує його наукову зрілість і компетентність [14, 2,3]. Спільно з професорами ІНО І. Рибаківим, В. Щербаківським, Н. Мірзою-Авакянц Володимир Олександрович залучав студентську молодь до краєзнавчої і пам'яткоохоронної діяльності. Члени товариства організували ряд експедицій з метою виявлення цінних мистецьких речей в колишніх поміщицьких садибах в околицях Полтави, вряту-

вання археологічних пам'яток Лубенського, Роменського, Прилуцького повітів [20, 286]. Влітку 1921 р. В. О. Щепотьєв у складі групи членів товариства вперше здійснили комплексну експедицію до села Яреськи. Дослідники вивчали сільську архітектуру, побут, господарство, фольклор, зібрали чимало зразків ужиткових виробів [15, 5-6].

У цей час виявилися неабиякі здібності В.О. Щепотьєва як організатора науки. Він був одним з розробників статуту Наукового товариства і звернення до губернського відділу народної освіти з проханням зареєструвати його як наукову установу. Не отримавши згоди, президія товариства звернулася до Всеукраїнської академії наук з аналогічним клопотанням. 18 лютого 1924 р. воно було нарешті включене до числа наукових установ при ВУАН. Очолював його аж до свого першого арешту професор Щепотьєв. Одночасно вчений став позаштатним співробітником двох академічних комісій – етнографічної та з видання пам'яток новітнього письменства [16, 18]. Авторитет знаного науковця засвідчений і тим, що до нього звертався за рецензуванням деяких праць академік М. С. Грушевський [7, 241].

Водночас за участю вченого велася підготовка до створення у Полтаві науково-дослідної кафедри краєзнавства при ІНО, яка, окрім наукових досліджень у контексті резолюцій Всеукраїнської конференції по вивченню продуктивних сил (28 грудня 1924 – 5 січня 1925 рр.), мала здійснювати підготовку аспірантів гуманітарного циклу. Професор Щепотьєв увійшов до складу історико-економічної секції, однак кафедра через відсутність фінансування так і не розгорнула своєї роботи [3, 233-234].

Музейні установи Полтави теж перебували у сфері наукових інтересів дослідника. Як член Наукового товариства він одним з перших після смерті письменника П. Мирного, піклувався про увічнення його пам'яті та створення меморіального музею. В історико-етнографічному відділі Полтавського державного музею завідував кабінетом фольклору та мови. Підсумком плідної дослідницької праці В. О. Щепотьєва став вихід у світ близько 100 робіт – книг, брошур, статей, частина яких, на жаль, залишилася в рукописах або втрачена.

Без В.О. Щепотьєва неможливо уявити мистецьке і театральне життя Полтави 1920-х років. Людина з витонченим літературним і музичним смаком, він багато зробив для становлення художніх і театральних колективів, аматорських гуртків – у 1921 р. брав участь в організації у Полтаві театральної студії, у 1925–1926 рр. завідував літературною частиною драматичного театру. Щиру вдячність від української громадськості отримав В.О. Щепотьєв за переклади українською мовою поетичних і прозових творів. Наприклад, для постановки у Полтавському театрі зазвучала українською п'єса Еміля Золя "Париж", для оперного театру, який діяв у місті впродовж 1919–1926 рр., – лібретто опер Гуно "Фауст" (1919 р.), Леонкавалло "Паяци" (1919 р.), Монюшко "Галька" (1920 р.), Феррарі "Мадоннине намисто" (1925 р.). Ці опери звучали і в інших театрах України до 1930 року. Проживаючи в селі Веприк Гадяцького району після повернення з заслання, Володимир Олександрович захопився перекладами з французької поезії Беранже, причому, було перекладено майже всі опубліковані на той час вірші поета. В 1935–1936 рр. він надсилав їх для фахової оцінки українським поетам Павлу Тичині і Максиму Рильському. Перший не відповів В.О. Щепотьєву, а Максим Тадейович написав, що "переклади задовільні і радив звернутися в держвидав" [7, 246 зв.]. Однак вони ніде не публікувалися і зберігаються в родинному архіві сина вченого.

Особистість професора Щепотьєва яскраво вирізнялася на небосхилі української культури. Він був її щирим патріотом, глибоким знавцем і палким пропагандистом. Водночас ученого непокоїла перспектива національної самотності українського народу в умовах радянської влади. Більшовики з класових позицій ототожнювали поняття "патріотизм" і "націоналізм", "сепаратизм", "петлюрівщина". Розвій української науки і культури, зростання національної свідомості становили загрозу бажаній монолітності державного утворення під назвою СРСР. Комуністична партія посилює роль карально-репресивних органів у боротьбі з "буржуазно-націоналістичними тенденціями" в Україні, згортаючи розпочату нею ж політику коренізації. Циркулярні листи Секретного відділу ДПУ УСРР "Про українську громадськість" (від 30 березня 1926 р.) та "Про український сепаратизм" (від 4 вересня 1926 р.) наголошували, що націоналісти перенесли вістря своїх зусиль на "культурний фронт", а в складі відділу було створено спеціальний підрозділ, який займався "українською контрреволюцією". Отже, В. О. Щепотьєв не помилився у своєму невтішному прогнозі, підстав для якого було більше ніж досить: "Мені часто здавалося, що українізація проводилася тільки в інтересах зовнішньої політики, щоб привабити на свій бік українців, які живуть за кордоном. Я все думав, що українізацію відмінять" [7, 237].

Йдучи за директивними вказівками про небезпеку контрреволюції на культурному фронті, полтавські чекісти тримали в полі зору наукові, громадські, кооперативні та інші організації. На початку 1927 р. співробітниками окружного відділу ДПУ була заведена агентурно-оперативна розробка під назвою "Культуртрегери", яка стосувалася переважно членів Полтавського наукового товариства.

У щотижневих інформаційних зведеннях серед "членів" так званої "правої української групи" зустрічаємо прізвища Г. Коваленка, А. Левченка, П. Голобородька, Д. Голобородька, В. Воропая, Г. Ващенко, І. Жигадла та інших. В. О. Щепотьєва називають "головним ідеологом групи" [10, 3 зв.]. Про поїздки, зустрічі, зміст розмов підозрюваних співробітники Полтавського ДПУ були детально поінформовані, оскільки їм вдалося завербувати кількох освідомлювачів з оточення В. О. Щепотьєва. Так у інформзведенні за 3–9 липня цього ж року повідомлялося, що "...по висвітленню цієї групи працює секретний співробітник "Правдивий". Крім того, при здійсненні операції було заарештовано 3 членів групи, один з яких майже оброблений і на днях буде завербований. Для його зашифровки всі члени групи будуть звільнені. Таким чином, висвітлення групи буде вестися двома агентами. Нами вжито заходів для виявлення харківських знайомих Щепотьєва" [10, 5].

Критична маса звинувачувальних фактів накопичилася на початок 1928 р. і в березні В.О. Щепотьєва заарештували. Містом пройшли чутки, ніби причиною арешту стало те, "що в одній із своїх лекцій торкнувся Троцького і троцькістської опозиції" [8, 39]. Миттєво відреагувала рада наукового товариства, яка ухвалила рішення про виключення з списків "...Бузинного О.Т., Воропая В.С., Голобородька П.Г., Жигадла І.Л., Рекала Є.Л., Тахтая О.К., Чуйка В.С., Щепотьєва В.О., які перебувають під слідством ДПУ за звинуваченнями у контрреволюції" [21, 6]. Під тиском слідства вченому довелося доводити відсутність політичних мотивів у своїй діяльності. Необхідність об'єднання національних сил він бачив у тому, "...щоб у випадку необхідності захищати права української культури. Її я завжди ставив на першому плані" [7, 237 зв.].

Володимир Олександрович в адміністративному порядку був висланий у містечко Славгород Алтайського краю, а навесні 1929 р. у супроводі двох співробітників ДПУ доправлений до Харкова на судовий процес у справі СВУ. Вирок лишився попереднім – 3 роки заслання. Як згадує син, через зволікання його виконання "батько сам попросив дозволу повернутися у Славгород". Тут він працював викладачем російської мови у Славгородському сільськогосподарському технікумі, вивчав життя і побут сибірських народів, збирав місцевий фольклор, писав музику до дитячих п'єс, допомагав сільбуду. У 1928 р. листувався з І. Ломакіним, який перебував на засланні в автономній області Комі. Головною темою листування були плани щодо написання книги про творчість Лесі Українки.

У 1934 р. В.О. Щепотьєв у віці 57 років повертається з заслання. Хоч формальної заборони оселитися в Полтаві й не було, однак сім'я втратила будинок, майно, роботу, тому Володимир Олександрович з дружиною їде у село Веприк до сестри останньої. Його спілкування обмежувалося переважно родинним колом, а в Полтаві вдалося побувати лише один раз у 1935 р. Однак хвиля "великого терору" знову не обійшла опального професора. 21 вересня 1937 р. в постанові на його арешт зазначалося: "...підозрюється у злочинах, передбачених статтею 54-10, ч.1 КК УРСР, які виявилися в тому, що він серед населення висловлював контрреволюційні настрої з націоналістичним ухилом, також переховував у себе націоналістично-контрреволюційну літературу, яку поширював серед населення" [7, 104-105]. В.О. Щепотьєв, намагаючись захистити себе, писав слідчому: "Я вірю в радянське правосуддя... Я хочу, щоб останні три роки мого життя залишилися такими незаплямованими, якими вони були в дійсності... Не допускаю думки, щоб у радянській країні був засуджений невинний, які б тяжкі звинувачення проти нього не знаходилися" [7, 254]. Але ці слова, зафіксовані в протоколі, не могли вплинути на результати "слідства". Та й на що міг сподіватися заарештований, якщо у звинувачувальному висновку він зображений центральною фігурою надуманої контрреволюційної організації: "Він керував і задавав тон усьому націоналістичному рухові у Полтаві" [7, 78].

Ще під час першого арешту на прогулянці в тюремному дворі Полтавського окривдділу ДПУ Володимир Олександрович, зіткнувшись з Костем Товкачем, задав фатальне запитання: "А що, Товкач, чи нас не постріляють?", на що той відповів: "Це вас не торкається, бо ви вже засуджені, а вдруге судити не можна" [8, 114]. К. І. Товкач помилявся. Репресивний механізм більшовицької системи у роки "великого терору" ігнорував правові норми. Витяг з протоколу № 4 засідання особливої трійки УНКВС у Полтавській області від 17–19 листопада 1937 р. засвідчує, що професора Щепотьєва засудили до вищої міри покарання. Вирок відразу був виконаний. У довідці ж, виданій родині репресованого, вказувалося, що "... смерть настала в місцях ув'язнення 20 травня 1941 року від паралічу серця" [7, 324]. Додаткове розслідування встановило факти грубої фальсифікації кримінальної справи, що дало підстави президії Полтавського обласного суду 5 липня 1958 р. ухвалити рішення про відміну постанови особливої трійки і припинення справи, за якою проходив В.О. Щепотьєв, "за недоведеністю пред'явленого звинувачення". Ім'я видатного полтавця повернулося до співвітчизників чесним і незаплямованим, яким і було насправді за його життя.

Література

1. Бабенко Л. Велетень літературного краєзнавства. В. О.Щепотьєв / Л. Бабенко // Репресоване краєзнавство: 20–30-ті роки. – К. : "Рідний край", 1991. – С. 80-84.
2. Бабенко Л. Блискучий талант. Щепотьєв Володимир Олександрович / Л. Бабенко // Реабілітовані історією [АН України. Ін-т історії України та ін.: Редкол.: П.Т. Тронько (відп. ред.) та ін.]. – Київ – Полтава : "Рідний край", 1991. – С. 64-69.
3. Бабенко Л. Полтавська науково-дослідна кафедра краєзнавства / Л. Бабенко, Л. Тутик // Третя Полтавська наукова конференція з історичного краєзнавства. Матеріали. – Полтава: [Б.В.], 1994. – С. 232-235.
4. Бабенко Л. Дмитро Соловей / Л. Бабенко, М. Аліман // Українські кооператори. Історичні нариси. Кн. 2. – Львів: Вид-во Львівської комерційної академії, 2001. – С.257-272.
5. Будищанець В. Славний музикант Микола Лисенко / В. Будищанець. – Полтава, 1913.
6. Граб В. Під пресом 37-го... / В. Граб // Зоря Полтавщини. – 1989. – 10 жовтня.
7. Державний архів Служби безпеки України, м. Полтава (далі – ДА СБ України). – Спр. 5179-С, т. 1.
8. ДА СБ України, м. Київ. – Спр. П-67098. У 237 томах. – Т. 222.
9. ДА СБ України, м. Полтава – Спр. 6595-С.
10. ДА СБ України, м. Київ. – Ф. 13, спр. 370, т 3.
11. Дяченко А. Демократизм Котляревського вивчає В. Щепотьєв / А. Дяченко // Українська мова і література в середніх школах, гімназіях, ліцеях, коледжах. – 1999. – № 3. – С.207-210.
12. Івахненко Л. Його вітала публіка й артисти / Л. Івахненко // Друг читача. – 1990. – 27 грудня..
13. Єрмак О.П. "Це був справжній український патріот, людина з ґрунтовною освітою..." (Олекса Августинівич Левитський) / О. П. Єрмак // Історія Полтавського педагогічного університету в особах (на посвяту 90-річчя заснування навчального закладу). – Полтава: АСМІ, 2004. – С.82-90.
14. Записки Українського наукового товариства досліджування пам'яток старовини та мистецтва на Полтавщині. – Вип. 1. – Полтава, 1919.
15. Записки Полтавського наукового товариства при ВУАН. – Вип. 2. – Полтава, 1928.
16. Звідомлення Української Академії наук у Києві. – Київ, 1927.
17. Полтавская речь. – 1912. – 17 января
18. Ротач П. П. Уточнення і доповнення до біографії проф. В.О. Щепотьєва / П. П. Ротач // Архівний збірник до 80-річчя Державного архіву Полтавської області. Матеріали наукової конференції. – Полтава : АСМІ, 1998. – С. 68-73
19. Ротач П. Фольклорист, музикознавець, перекладач / П. П. Ротач // Друг читача. – 1990. – 13 вересня.
20. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 166, оп. 5, спр. 729.
21. ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 9, спр. 1444.
22. Щепотьєв В. Народные песни, записанные в Полтавской губернии (с копиями) / В. Щепотьєв // Издание Полтавской губернской архивной комиссии. – Полтава, 1915.
23. Щепотьєв В. Главные темы религиозно-песенного творчества украинского народа в дохристианский период / В. Щепотьєв // Труды Полтавской учёной архивной комиссии. Вып. VII. – Полтава, 1910. – С. 1-45; його ж: Демократические симпатии И. П.Котляревского (к 50-летию со дня освобождения крестьян) // труды Полтавской учёной архивной комиссии. Вып. VIII. – Полтава, 1912. – С.37-44; його ж: Книжный вариант одного из народных рассказов А. Л. Стороженко. – Там само. – С. 46-48.

References

1. Babenko, L. (1991). Giant of literary regional studies. V.O. Shchepotiev. Repressive regional studies: the 20 – 30-th. (pp. 80-84). Kyiv: "Ridnyi kraj" [in Ukrainian].
2. Babenko, L. (1991). Brilliant talent. Shchepotiev Volodymyr Oleksandrovych The Rehabilitated by the history. AS of Ukraine. Institute of history of Ukraine. P.T. Tronko (Ed.). (pp. 64-69). Kyiv – Poltava: "Ridnyi kraj" [in Ukrainian].
3. Babenko, L., Tutyk, L. (1994). Poltava scientific-research department of the regional studies. Proceedings from the Third Poltava Scientific conference of historical regional studies. (pp. 232-235). Poltava [in Ukraine].
4. Babenko, L., Aliman, M. (2001). Dmitry Solovyov. Ukrainian cooperators. Historical essays. Book. 2. (pp. 257-272). Lviv: Vyd-vo Lvivskoi komercijnoi akademii [in Ukrainian].
5. Budischanets, B. (1913). Good musician Mykola Lysenko. Poltava [in Ukrainian].
6. Hrab, V. (1989). Under the pressure of the 37-th. Zoria Poltavshchyny, 10 October, 4 [in Ukrainian].
7. State archive. SB of Ukraine, c. Poltava (dali – DA SB Ukraine). – Spr. 5179-S, t. 1.
8. DA SB Ukraine, m. Kyiv. – Spr. P-67098. U 237 tomah. – T. 222.
9. DA SB Ukraine, m. Poltava. – Spr. 6595-S.
10. DA SB Ukraine, m. Kyiv. F. 13, spr. 370, t 3.
11. Diachenko, A. (1999). Democracy of Kotliarevsky is studied by V. Schepotjev. Uktainska mova i literature v serednih shkolah, himnaziah, liceiah, koledgah, 3, 207-210 [in Ukrainian].
12. Ivahnenko, L. (1990). He was greeted by audience and actors. Druh chytacha, 27 December [in Ukrainian].

13. Jermak, O.P. (2004). "Tht was a real Ukrainian patriot, a man with fundamental education..." (Olexa Avhustynovych Levytskyi). History of Poltava Pedagogical University in persons (to 90-th anniversary of the institute's foundation). (pp. 82-90). Poltava: ASMI [in Ukrainian].
14. Zapysky Ukrainskoho naukovoho tovarystva dosliduvannia pamiatok starovyny ta mystectva na Poltavshchyni. (1991)., Poltava, 1 [in Ukrainian].
15. Zapysky Poltavskoho naukovoho tovarystva pry VUAN. (1928). Poltava, 2 [in Ukrainian].
16. Zvidomlennia Ukrainskoi Akademii nauk u Kyiv. (1927). Kyiv [in Ukrainian].
17. Poltavskaia rech. (1912)., 17 January [in Russian].
18. Rotach, P. (1990). Folklore scientist, musicologist, interpreter. Druh chytacha, 13 September [in Ukrainian].
19. Rotach, P.P. (1998). Details and addition to the biography of prof. V.O. Schepotjeva. Archive collection to the 80-th anniversary State archive of Poltava region. (pp. 68-83). Poltava: ASMI [in Ukrainian].
20. Central state arhive of the main power branches and the government of Ukraine – F. 166, op. 5, spr. 729 [in Ukrainian].
21. CDAVO Ukrainy. – F. 166, op. 9, spr. 1444 [in Ukrainian].
22. Schepotjev, V. (1915). Folk songs, recorded in Poltava province (with copies). Izdanie Piltavskoi hubernskoi arhivnoi komissii. Poltava [in Russian].
23. Schepotjev, V. (1910). The main topics of the religious and sing creation of Ukrainian people in the preChristian period. Trudy Poltavskoi uchonoj arhivnoi komissii. (Vyp. VII.) (pp.1-45) Poltava; joho zh: Demokraticheskie simpatii I. P. Kotliarevskoho (k 50-letijy so dnia osvobozhdeniya krestian) // trudy Poltavskoi uchonoj arhivnoi komissii. (Vyp. VIII). (pp. 37-44). Poltava, 1912. – S.37-44; joho zh: Knizhnyi variant odnogo iz narodnyh rasskazov A.L. Storozhenko. (pp. 46-48) Poltava [in Ukrainian].

УДК 338.4

Клочко Валентин Петрович
 доктор економічних наук, професор,
 професор кафедри арт-менеджменту
 та івент-технологій Національної академії
 керівних кадрів культури і мистецтва
val_klochko@ukr.net

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ В УКРАЇНІ

У статті визначено культурологічний аспект поняття "культурний простір", досліджено основні підходи до його аналізу, виявлений зв'язок між сучасними вимогами до розвитку культури і духовністю в епоху глобалізації. Запропоновано класифікацію підходів до визначення сутності та рис комплексного поняття "культурний простір", а також розкрито зміст цих підходів. У світлі суперечливого характеру наслідків глобалізації розкрито суть і суперечливість її впливу на розвиток культурного простору взагалі і України зокрема.

Ключові слова: культурний простір, глобалізація, підходи до дослідження культурного простору.

Клочко Валентин Петрович, доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры арт-менеджмента и ивент-технологий Национальной академии руководящих кадров культуры и искусств

Глобализация как фактор формирования современного культурного пространства Украины

В статье определён культурологический аспект понятия "культурное пространство". Определены основные подходы к его анализу, выявлена связь современных требований к развитию культуры и духовности в эпоху глобализации. Предложена классификация подходов к определению сущности комплексного понятия "культурное пространство". В свете противоречивого характера последствий глобализации раскрыты суть и противоречивость ее воздействия на культурный процесс.

Ключевые слова: культурное пространство, глобализация, подходы к исследованию культурного пространства.

Klochko Valentin, Doctor of Science in Economics, Professor of the Art Management and Event-technologies chair, National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts

Globalization as a factor in the formation of modern cultural space Ukraine

The article defined cultural aspect of the concept of "cultural space" the basic approach to its analysis, found an association of modern requirements to the development of culture and spirituality in the age of globalization of all aspects of the life of man and society. Classification of approaches to determine the nature and characteristics of the complex concept of "cultural space", as well as the actual content of these approaches. In the light of the controversial